

УДК 343.535

ДОВЕДЕННЯ ДО БАНКРУТСТВА СУБ'ЄКТІВ ГОСПОДАРЮВАННЯ

TAKING TO BANKRUPTCY OF SUBJECTS OF MENAGE

Круглова О.О.,

*кандидат юридичних наук, доцент кафедри цивільного права та процесу
Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ*

Стаття присвячена дослідженню соціальних умов та причин появи у вітчизняному законодавстві інституту банкрутства. Автором проаналізовані основні поняття, що застосовуються в правових нормах даного інституту права. Визначено шляхи вдосконалення кримінально-правового захисту суб'єктів господарювання від умисного доведення їх до стійкої фінансової неспроможності.

Ключові слова: банкрутство, фінансова неспроможність, господарська діяльність, суб'єкт господарської діяльності, кредитор.

Статья посвящена исследованию социальных условий и причин появления в отечественном законодательстве института банкротства. Автором проанализированы основные понятия, которые используются в правовых нормах данного института права. Определены пути усовершенствования уголовно-правовой защиты субъектов хозяйствования от умышленного доведения их до стойкой финансовой несостоятельности.

Ключевые слова: банкротство, финансовая несостоятельность, хозяйственная деятельность, субъект хозяйственной деятельности, кредитор.

The article is devoted research of social terms and reasons of appearance in domestic legislation of institute of bankruptcy. An author is analyse basic concepts which are used in legal norms of this institute of right. The ways of improvement of legal defense of management subjects are certain from intentional leading to them to proof financial insolvency.

Key words: bankruptcy, financial insolvency, economic activity, subject of economic activity, creditor.

Актуальність теми. Банкрутство – це категорія економічна, інститут господарського права. Особливість цього інституту права полягає в тому, що він є необхідним у країні з ринковою економікою.

Завдяки появі інституту банкрутства у законодавстві України з'явилася можливість ліквідації неприбуткових, нерентабельних суб'єктів господарювання, а також можливість задоволення законних прав та інтересів кредиторів.

Одне з найважливіших завдань, що з'являється в цих умовах, полягає у створенні механізмів правового захисту цього інституту, які ще не мають стабільної, відпрацьованої практикою, доведеної досвідом форми. Це завдання є досить складним, однак неминучим. Відсутність належної системи охорони й захисту інституту банкрутства зведе нанівець його існування і створить загрозу нормальному функціонуванню ринкової системи в цілому.

У нашій країні інститут банкрутства з'явився у 1992 році з прийняттям 14 травня Закону України «Про банкрутство». Це був один із перших Законів незалежної України, який розроблявся в умовах майже повної відсутності будь-якої теоретичної бази. Інститут банкрутства був лише одним із методів прискорення приватизаційних процесів. Практика застосування першого в

історії України закону у сфері банкрутства свідчила про суттєві недоліки та прогалини в регулюванні відповідних відносин, недосконалість правових конструкцій та неефективність передбачених судових процедур. А це не давало можливості використовувати всі переваги цього інституту [1, с. 6].

Виклад основного матеріалу. На сьогодні основним документом, що регламентує процедуру банкрутства, є Закон України «Про відновлення платоспроможності боржника або визнання його банкрутом» від 14 травня 1992 року № 2343-XII (це нова редакція вищезгаданого Закону України «Про банкрутство» від 30 червня 1999 року № 784-XIV, яка набула чинності з 01.01.2000 року).

Ст. 1 цього Закону визначає банкрутство, як визнану господарським судом неспроможність боржника відновити свою платоспроможність за допомогою процедур санації та мирової угоди і погасити встановлені у порядку, визначеному цим Законом, грошові вимоги кредиторів не інакше як через застосування ліквідаційної процедури.

Отже, з визначення стає зрозумілим, що мова про дійсне банкрутство суб'єкта може вестися лише тоді, коли було порушене провадження у справі про банкрутство, й господарський суд визнав факт банкрутства своєю постановою.

Відповідно до положень цього ж Закону боржником є юридична особа – суб'єкт підприємницької діяльності або фізична особа за зобов'язаннями, які виникли у фізичної особи у зв'язку зі здійсненням нею підприємницької діяльності, неспроможний виконати протягом трьох місяців свої грошові зобов'язання після настання встановленого строку їх виконання, які підтверджені судовим рішенням, що набрало законної сили, та постановою про відкриття виконавчого провадження, якщо інше не передбачено Законом.

Причин, котрі призводять до банкрутства в умовах сьогодення, досить багато. Інститут банкрутства несе в собі оздоровлюючий початок і є правовим інструментом цивільно-правової відповідальності за неефективну організацію роботи підприємств, дозволяє створити умови для перебігу капіталу від неефективних, нерентабельних виробництв у прибутковій сфері економічної діяльності. Але корисність банкрутства відсутня, коли неспроможність виникає не в силу економічних закономірностей, а у зв'язку з неправомірними діями осіб. Науковцями вже не раз зазначалось, що інститут банкрутства використовується недобросовісними особами, як знаряддя для збагачення [2, с. 24–29; 3; 4; 5, с. 79–83; 6, с. 10–16].

Така ситуація частково пояснюється недосконалістю законодавства про банкрутство. В літературі міститься досить багато наукових робіт сучасних вчених, присвячених проблемам застосування цього законодавства [7, с. 95–98; 8, с. 6–14; 9, с. 38–48; 10, с. 3–11; 11, с. 55–67; 12, с. 125–131; 13; 14, с. 60–68; 15], а також проблемам банкрутства окремих видів суб'єктів господарської діяльності [16, с. 17–20; 17; 18; 19, с. 87–90; 20, с. 34–35].

До часу виникнення інституту банкрутства в 1992 році наше вітчизняне законодавство майже не мало досвіду існування та дії цього інституту, тим більше не знало дієвих заходів його захисту, однак із часом інститут банкрутства постійно вдосконалюється.

Передумовами виникнення та становлення вітчизняного інституту банкрутства були присвячені роботи таких науковців, як М.І. Тітов, І.В. Тинний, О.М. Бірюков тощо [21, с. 97–103; 22, с. 55–57; 23, с. 239–240; 24, с. 40–49; 25, с. 6–18; 26, с. 148–150].

Поступово почав розроблятися механізм захисту інституту банкрутства: з 1994 року у Кримінальному кодексі України (1960 р.) вперше з'явилися кримінально-правові норми, що передбачають відповідальність за вчинення злочинних дій у сфері банкрутства: ст. 156-2 «Приховування банкрутства» та ст. 156-3 «Фіктивне банкрутство». Але механізм кримінально-правового захисту інституту банкрутства продовжував вдосконалюватися: з 1 січня 2000 року вступила в силу нова стаття КК України – «Доведення до банкрутства» (ст. 156-4). З прийняттям 5 квітня 2001 року нового КК України в ньому серед уже існуючих трьох статей (ст. ст. 218–220), що передбачали відповідальність за злочини у сфері банкрутства, з'явилася ще одна – ст. 221 «Незаконні дії у разі банкрутства». На початку третього тисячоліття саме у такому вигляді (блок із чотирьох складів злочинів) була представлена кримінально-правова охорона інституту банкрутства.

15 листопада 2011 року був прийнятий Закон України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо гуманізації відповідальності за правопорушення у сфері господарської діяльності» № 4025-VI, на підставі якого з КК України були виключені ст. 218, ст. 220 та ст. 221. Дані норми доповнили Кодекс України про адміністративні правопорушення (ст. ст. 164-15; 166-16 та 166-17).

Законом України від 02.03.2015 року № 218-VIII «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо відповідальності пов'язаних із банком осіб» до КК України була включена ст. 218-1 «Доведення банку до неплатоспроможності».

Законом України від 16.07.2015 року № 629-VIII «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо вдосконалення системи гарантування вкладів фізичних осіб та виведення неплатоспроможних банків з ринку» до КК України були включені ще дві норми, що передбачають кримінальну відповідальність за порушення у сфері банкрутства – це ст. 220-1 «Порушення порядку ведення бази даних про вкладників або порядку формування звітності» та ст. 220-2 «Фальсифікація фінансових документів та звітності фінансової організації, приховування неплатоспроможності фінансової установи або підстав для відкликання (анулювання) ліцензії фінансової установи».

Таким чином, на сьогодні кримінально-правова охорона інституту банкрутства представлена трьома статтями. Незмінною у цьому переліку залишається ст. 219 КК України «Доведення до банкрутства».

Складності та прорахунки, що трапляються в наш час у процесі захисту суспільних відносин у сфері банкрутства, потребують звернення до історичного та зарубіжного досвіду з цього питання. Іти самостійним шляхом у розвитку кримінально-правового механізму захисту інституту банкрутства вважається недоцільним. Однак це не означає копіювання цього досвіду та використання оригінальної системи в нашому законодавстві: це вже інша крайність. Мета звернення до багатомілітичного історичного та зарубіжного досвіду полягає в тому, щоб зрозуміти закономірності становлення цієї сфери кримінального законодавства, використати позитивні моменти іншого законодавства, вдосконалити протягом великого проміжку часу положення для створення механізму, котрий був би адаптований до вітчизняних умов. Цей досвід може надати поштовх для розробки нових модернізованих стратегій щодо кримінально-правового захисту інституту права – банкрутства, нових концепцій подальшої розробки законодавства в цій сфері й дозволить ефективно впровадження правових інструментів цього механізму.

За радянські часи не існувало необхідності мати традиційно ринкові правові інструменти за відсутності самих ринкових відносин. Тільки у 20-х роках ХХ століття радянське законодавство містило норми щодо припинення діяльності юридичної особи внаслідок неспроможності, але лише щодо недержавних підприємств. Наприкінці 20-х – початку 30-х років був відмінений комерційний кредит, а з переведенням економіки на планові рейки норми цієї сфери перестали застосовуватися [1, с. 27–28].

Перші кроки до створення нового радянського законодавства про банкрутство були здійснені після революції 1917 року. Так постановою ВЦВК та РНК РРФСР від 28 листопада 1927 року до Цивільного процесуального кодексу було включено положення «Про неплатоспроможність приватних осіб, фізичних та юридичних», а постановою ВОВК та РНК РРФСР від 20 жовтня 1929 року – положення «Про неплатоспроможність державних підприємств та змішаних акціонерних товариств», «Про неплатоспроможність кооперативних організацій».

Аналогічні положення містилися і в Цивільному процесуальному кодексі Української РСР. Існував також загальносоюзний закон від 2 лютого 1925 року про неспроможність кооперативних організацій [27, с. 140].

У той період Цивільне законодавство Української РСР припускало можливість припинення діяльності підприємства у зв'язку з відсутністю в нього коштів для покриття боргів. Припинялася діяльність юридичної особи за судовим рішенням. Але цікавим є те, що вже тоді це положення законодавства не застосовувалося до державних підприємств, якщо їх діяльність є необхідною в інтересах народного господарства. З метою збереження такого державного підприємства виділялися державні кошти й воно мало змогу покрити всі свої борги перед кредиторами і продовжувати свою діяльність.

За радянських часів основи цивільного законодавства містили норми, що регулюють відносини, які виникають у зв'язку з неспроможністю промислових і торгових товариств, юридичних осіб. Однак насправді ці норми не застосовувалися, оскільки не було передбачено процедури банкрутства. З початку 60-х років загальні норми про банкрутство були виключені з чинного законодавства.

Першим кроком на шляху відродження інституту банкрутства було прийняття наприкінці 80-х років Закону «Про державне підприємство (об'єднання)». Згідно з цим Законом підприємство, котре систематично порушувало платіжну дисципліну, могло бути оголошене банками неплатоспроможним із повідомленням про це основних поставальників товарно-матеріальних цінностей і вищого органу. Після такого повідомлення кредитори-поставальники могли припинити постачання продукції, виконання робіт або надання послуг. При цьому неплатоспроможне підприємство та його вищий орган були зобов'язані вжити заходів для усунення безгосподарності і зміцнення розрахункової дисципліни [27, с. 141].

Економічні перетворення в Україні, що почалися з початку 90-х років, сприяли подальшому відродженню інституту банкрутства. Першим із початку докорінних реформ у Радянському Союзі став проект Закону «Про неспроможність (банкрутство) підприємств», поданий на розгляд до Верховної Ради СРСР 8 липня 1991 року. Того ж року були розпочаті перші читання цього законопроекту, але з припиненням існування Радянського Союзу та початком створення права нових незалежних держав – колишніх республік СРСР, цей процес зупинився.

Інститут банкрутства, який широко застосовується в багатьох країнах світу, для України залишався майже непізнаним. На сьогодні після багатьох років існування незалежної України ми можемо стверджувати, що на шляху

створення й розвитку інституту банкрутства, дуже необхідного в умовах ринкової економіки, зроблено чимало звершень. Цей інститут став дієвою силою у вирішенні питань позбавлення економіки держави від нерентабельних та неперспективних підприємств, і забезпеченні умов для підтримки тих підприємств, що потрапили в тимчасове скрутне фінансове становище, тих, чия діяльність є необхідною, прибутковою й перспективною. Поряд із розвитком цього інституту створюються й умови захисту його від злочинних посягань. Таким чином з'явилися кримінальні норми, які передбачали відповідальність за порушення у сфері банкрутства.

Під час становлення інституту неспроможності (банкрутства) в законодавстві багатьох країн, як правило, одночасно створювалися та розвивалися цивільно-правові та кримінально-правові заходи захисту інтересів кредиторів. Більше того, всі ці норми містилися в одному законодавчому акті. Український законодавець вирішив піти шляхом диференціації відповідальності за правопорушення у сфері банкрутства, розвівши норми між КК України та КпАП України. І це, незважаючи на те, що і адміністративні, і кримінальні норми, що характеризуються тим, що передбачають завдання матеріальної шкоди у великих розмірах (у п'ятсот і більше разів перевищує неоподатковуваний мінімум доходів громадян). На скільки такий підхід виправданий – визначити складно, однак навряд чи він буде сприяти зменшенню зловживань у сфері фінансової неспроможності суб'єктів господарювання.

Висновки. Таким чином, створений інститут потребує постійного вдосконалення, що диктується практикою та змінами в державі. У цьому вдосконаленні значну роль може відігравати використання науковцями, законодавцями досвіду зарубіжних країн, котрі вже пройшли певні етапи впровадження такого інституту й мають власний досвід.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

- Бірюков О. Інститут неспроможності: порівняльно-правовий аналіз: Монографія. – К.: Видавничий центр «Київський університет», 2000. – 163 с.
- Лукьянов В. Злостное банкротство – криминальный характер // Законность. – 1995. – № 12. – С. 24–29.
- Андреев Д. Сучасне банкрутство: українська інтерпретація // Іменем закону. – 19.06.1998. – № 25.
- Андреев Д. Як стати банкрутом і розбагатіти // Іменем закону. – 19.06.1998. – № 25.
- Верин В. Иногда банкротство – выгода, но наказуемая // Человек и закон. – 2000. – № 1. – С. 79–83.
- Дроздова Г. Горе-должники. Закон о банкротстве оказался золотым дном для тех, кто не чист на руку // Человек и закон. – 2000. – № 10. – С. 10–16.
- Тітов М., Бондаренко В. Новий закон про банкрутство: проблеми застосування // Право України. – 2000. – № 8. – С. 95–98.
- Мироненко Н. Банкротство: правовое регулирование и практика применения // Предпринимательство, хозяйство и право. – 1996. – № 6. – С. 6–14.
- Витрянский В. Новое законодательство о несостоятельности (банкротстве) // Хозяйство и право. – 1998. – № 3. – С. 38–48.
- Федотова Г. Концепция законодательства о несостоятельности (банкротстве) предприятий // Хозяйство и право. – 1993. – № 6. – С. 3–11.
- Зинченко С., Лапач В., Газарьян Б. Банкротство: законодательство и правоприменительная практика // Хозяйство и право. – 1996. – № 5. – С. 55–67.
- Збірник законодавчих і нормативних актів: банкрутство, ліквідація та реорганізація підприємств. – Запоріжжя: Поліграф, 1999. – С. 125–131.
- Семенов С. Правове регулювання банкрутства в Україні // Юридичний вісник України. – № 6 (190). – 11–17 лютого 1999 р.
- Власов В. В петле банкротства // Человек и закон. – 1995. – № 1. – С. 60–68.
- Волченко А. Банкротство: «Я иду искать» // Бизнес. – № 22. – 1 июня 1998.
- Зайцева В. Банкротство кредитных организаций // Законность. – 1999. – № 2. – С. 17–20.
- Бирюков А. Проблемы банкротств транснациональных корпораций и унификация законодательства о несостоятельности // Бизнес. – № 18 (277). – 11 мая 1998 г.
- Ніколаєва Т. «Тіньовий» банк // Юридичний вісник України. – 14–20 липня 2001 р.
- Ершов А. Дело о первом банкротстве в России // Закон. – № 2. – февраль 1994 г. – С. 87–90.
- Никитина О. Несостоятельность (банкротство) должников // Дело и право. – 1996. – № 10. – С. 34–35.
- Бірюков О. Інститут неспроможності в системі приватного права // Юридический весник. – 2002. – № 1. – С. 97–103.
- Джунь В. Соціальна детермінація формування і застосування законодавства про банкрутство // Право України. – 2001. – № 12. – С. 55–57.
- Правові основи підприємницької діяльності / Під ред. В. Шакуна, П. Мельника, В. Поповича – К.: Правові джерела, 1997. – 780 с.
- Тинний І. Становлення інституту банкрутств підприємств в Україні // Фінанси України. – 1999. – № 8. – С. 40–49.
- Тітов М. Банкрутство: матеріально-правові та процесуальні аспекти / За наук. ред. В. Гайворонського. – Х.: Фірма «Консум», 1997. – 192 с.
- Тітов М. Кримінально-правові аспекти банкрутства // Вісник Академії правових наук України. – 1997. – № 4. – С. 148–150.
- Прокопенко А. Історичні аспекти виникнення та розвитку інституту банкрутства // Науковий вісник Дніпропетровського юридичного інституту МВС України. – № 3 (4). – 2000. – С. 135–142.